

3. ПАСТАМЕНТ ДЛЯ КУРДУПЕЛЯ

Некалі напісалася: «Божа, цяпер я ведаю, якой была Твая апошняя кара нябесная. Сыходзячы ў нябыт, Ты аддаў нас у рукі палітыкаў». Мінаюць гады, і я ўсё болей запэўніваюся ў сваёй відушчасці, бо цяжар той Боскай кары робіцца ўжо амаль невыносным. Таму аднойчы і параўналіся палітыкі з гофманаўскім курдупелем Цахес, злосным недамеркам, які цёмнай варажбой пераконваў людзей у сваёй прыгажосці, велічы і магутнасці. Няйначай як падобным чынам і ў «палітурдупеляў» атрымалася татальна апалоніць быццё, заслانیўшы сабой усё тое сапраўды істотнае, з чаго быццё і складаецца: прыроду, сям'ю, вытворчую і эстэтычную дзейнасць, культуру, мысленне, веру і г. д.

Сумна, да нуды сумна. Курдупелі авалодалі светам. І ўсё сталася палітыкай, а што не палітыка, таго быццам і няма. А мы з вамі ўсе разам (працавітыя, таленавітыя, разумныя) адно толькі пастамент не для таго дык іншага курдупеля.

Аляксандр Коктыш: Некаторыя, асабліва кплівыя «добразычліўцы» пасля выхаду ў свет вашага эсэ «Без нас» пачалі казаць: заімішэлы нацыяналіст Акудовіч вырашыў заняцца абсалютна кан'юнктурнымі рэчамі — крытыкай дзеянняў беларускай апазіцыі, перадусім яе нацыянал-дэмакратычнай плыні, каб «зачысціць» месца для ўласнай палітычнай прасторы.

— Ніколі не імкнуўся быць палітыкам ці хаця б нават палітолагам. Не адчуваю ў гэтым патрэ

бы і цяпер. Шэраг маіх публічных выступаў, дзе я спрабаваў разгарнуць крытычную аналітыку нацыянал дэмакратычнага руху, звязаны не з перамай уласнай ролі, а з пачуццём трывогі за лёс, як мы прызвычаліся казаць, нацыі. Хаця асабіста для мяне насамрэч істотнымі застаюцца мае ранейшыя пакліканні: літаратура, культуралогія ды філасофія. Больш за тое, з гадамі я пачынаю ўсё больш выразна ўсведамляць, што роля палітыкі ў жыцці сучаснага грамадства паталагічна гіпертрафаваная. Дрэнна, вельмі дрэнна, але, здаецца, гэтаму пакуль няма як даць рады.

Уладзімір Дзюба: *Тая ацэнка сучаснай палітычнай сітуацыі на Беларусі, якую цяпер вы раз параз агучваеце ў розных СМІ, выглядае ча сам досыць слушнай. Але чаму падобны крытычны аналіз дзейнасці вядучых палітычных сілаў вы не рабілі на самым пачатку барацьбы за перамены?*

— Калі я правільна зразумеў падтэкст пытання, дык у ім прыхаваны папрок: маўляў, а дзе ты раней, разумнік, быў, у кустах, пэўна, хаваўся? (Наперад выбачаюся, калі з гэтай інтэрпрэтацыі пытання ў мяне міжволі сфармулявалася ягоная інсінуацыя). Ды не, як быццам не хаваўся. Палітычнае раз параз урывалася ў мае эсэ «і на пачатку барацьбы», але не раней, чым яно перарастала ў культуралагічнае, гэта значыць, становілася падзеяй, вартай быць уключанай у больш шырокі кантэкст аналітыкі быцця як такога. А вось займацца непасрэдна палітычнай рэальнасцю тады я не меў ніякай ахвоты. Шчыра кажучы, ацэньваць палітычную дзейнасць уладаў, апазіцыі і хоць каго там яшчэ я не маю аніякага жадання і сэння... Проста апошнім часам самыя розныя СМІ выявілі трохі цікавасці да майго бачання пэўных праяваў палітычнага жыцця. А паколькі я чалавек паддатлівы, дык пра што мяне

запытаюцца — пра тое і адказваю. На вялікі жаль, пытаюцца пераважна не пра літаратуру, філасофію ці культуралогію (якія сёння мала каго цікавяць), а пра палітыку (якая мала цікавіць мяне)... Сумная гісторыя.

Таццяна Палякова: *Вы ацанілі рух Адраджэнне як шлях у ідэальнае нікуды, упрочкі ад рэальнага, тутэйшага народа, адзначылі, што «Адраджэнне адмовіла рэальнай Беларусі ў хоць якой вартасці, за патрабаваннямі вяртання гістарычнай спадчыны, мовы і культурнага досведу хавалася жорсткая ідэалагічная канструкцыя, у якую не ўпісваліся здабыткі і каштоўнасці беларускага грамадства, бо яны мелі альбо камуністычнае, альбо каланіяльнае паходжанне». У выніку «згодна з выпрацаванай ў падпольных галовах канцэпцыяй, права «чалавекам звацца» мелі адно героі барацьбы з каланізацыяй і ахвяры камуністычнага тэрору». Пішучы пра «глыбока рэпрэсіўную сутнасць ідэі Адраджэння», вы здзіўляецеся, што яе «не зайважылі ні ейныя адэпты, ні апаненты — уся ўвага канцэнтралася на той яе частцы, якая рэпрэсавала спадчыну расійскай культурнай і палітычнай экспансіі». А ў выніку галойнай ахвярай адраджэнскіх рэпрэсіяў стаўся «беларускі на род», як аб'ект гэтай самай расійскай культурнай і палітычнай экспансіі.*

Па сутнасці, калі не хаваць галаву ў пясок, мы мусім прызнаць, што канцэпцыя Адраджэння як спосаб супраціву чужынцам і змагання за ідэальную Беларусь прывяла ў віртуальную прасторы, паралельную рэальнасці, з якой трэба неяк шукаць выйсце ў сапраўдны свет.

— Гэтая праблема мне бачыцца сярод найбольш значных у фармаванні Беларускай Дзяржавы і нацыі, бо без яе пазітыўнага вырашэн

ня мы назаўжды застанемся ў стане перманент нага канфлікту паміж проста грамадзянамі РБ і «сапраўднымі» беларусамі.

Між іншым, гісторыя гэтага канфлікту распачалася яшчэ ў XIX стагоддзі, калі ў еўрапейскім кантэксце паўстанання нацыянальных дзяржаваў узнікла беларуская ідэя, якая прайшла звычайны шлях ад культурнай аўтаноміі да незалежнай нацыянальнай дзяржавы. Аднак у выпадку з Беларуссю эвалюцыя ідэі не была падмацаваная адпаведнай эвалюцыяй культурнай і сацыяльна палітычнай рэальнасці. Уласна беларускае, уласна беларушчына не зрабілася дамінуючым фактарам нават у сітуацыі набыцця дзяржаўнага суверенітэту. Адэты нацыянальнай дзяржавы вінавацяць у гэтым шматлікіх унутраных і знадворкавых ворагаў беларушчыны і звязваюць свае спадзевы з перамогай (хоць калі) над усёй варажнечай. Гэта значыць, яны не бачаць (ці не хочуць бачыць) іншага варыянта, акрамя безальтэрнатывага: альбо ўся Беларусь будзе беларускай, альбо яе не будзе як Беларусі.

Было б недарэчна адмаўляць тэзу аб шматлікіх непрыяцелях ідэі беларускай Беларусі, але ніводная нацыя не паўставала без пераадолення жорсткага ўнутранага і вонкавага супраціву. Таму, калі цягам стагоддзя з гакам у самых розных і часам спрыяльных гістарычных варунках мы не здолелі ўцялесніць нацыянальную мрою, дык некалі мусіла з’явіцца здумленне, што мы мроім нешта не тое. Дык вось, ужо шмат часу праз свае тэксты і публічныя выступы я хачу давесці найперш нацыянальна ангажаванай публіцы, што ідэя татальна беларускай Беларусі — не жыццядайная ідэя. Больш за тое, калі мы жадаем зберагчы беларушчыну хоць у якіх абсягах, дык мусім як мага хутчэй адмовіцца ад гэтай утопіі.

Таццяна Палякова: Баюся, гэта вельмі цяжка, бо змагары і ахвяры мінуўшчыны, здаецца, пытаюць нас: ці не адракліся вы, ці не здрадзілі, не забыліся?..

— Разумею, працэс адмаўлення ад ідэі, на ўцялесненне якой цягам стагоддзя з гакам ахвяравалі свае жыцці сціжмы і сціжмы лепшых людзей краю — трагічны працэс для кожнага, хто ідзе тым самым шляхам, і для мяне персанальна. Але што тут паробіш, досвед усяго нашага прамінулага пераканаўча сведчыць, што прастора, сёння пазначаная дзяржаўнымі межамі РБ, можа быць больш менш трывала паяднаная толькі ідэяй сацыяльнасці, але ні ў якім разе ідэяй нацыянальнасці. Не змож тут запанаваць ні беларускі, ні польскі, ні рускі нацыяналізм. Пра апошні было добра сказана ў эсе Юры Дракахруста «Сапега і Машэраў»: «Разумнаму чалавеку, які верыць у тое, што Беларусь павінна быць Расіяй, што яна і ёсць Расія, самы час упасць у роспач — калі нават у ідэальнай сітуацыі гэтая формула не стала рэчаіснасцю, дык не стане ёю ніколі». Мне зусім не шкада «русафілаў» (як, здагадваюся, яны мяне таксама не лішне шкадуюць), але далей я паспрабую суцешыць сябе, іх і самых розных іншых. Як мне бачыцца, дык усім нам разам неўзабаве давядзецца забыць на свае рознаветарныя мроі і пагадзіцца, што іншай, акрамя як сфармаванай на сацыяльных каштоўнасцях, беларуская дзяржава не можа быць. А пагадзіўшыся з гэтым, шукаць у прасторы сацыяльнага сваё месца кожнай нацыянальна культурнай мадэлі: беларускай, крыўскай, рускай, польскай, тутэйшай...

І калі мы ўсе адмовімся ад звабнай перспекты вы татальнага дамінавання нейкай адной нацыянальнай, рэлігійнай, культурнай, ідэалагічнай ды іншых мадэляў і зразумеем сваё адзінства ў суплёце

разнастайнасці, дык, магчыма, спакваля зліквідуем напругу супрацьстаяння ўсіх з кожным і скіруем сваю энергетыку не на бясплённы супраціў, а на разгортванне і замацаванне таго, што кожнаму з нас уяўляецца каштоўным.

Мяркую, што і беларускасць, лакалізаваная ў межах патэнцыялу сваіх рэальных магчымасцяў, толькі выйграе ў параўнанні з цяперашняй сітуацыяй, калі, не маючы на тое моцы, яна намагаецца ахапіць саваёй слабой патэнцыянасцю ўвесь дыскурс Беларусі і з гэтага распускаецца ў нішто.

Аляксандр Коктыш: *На ваш погляд, сілы, якія вызначалі ў Беларусі грамадскую думку на пачатку дзевяностых, імкнуліся займацца палітыкай прафесійна альбо ўся іх дзейнасць была пабудаваная, выбачаюся, па прынцыпе: не даганю дык са грэюся?*

— Калі паводка прарывае запруду і цябе падхоплівае шалёная плыня, дык тут не да выбару курсу — галоўнае, утрымацца на паверхні. Гэтак было і з нацыянал-дэмакратычным рухам на пачатку дзевяностых. Зрэшты, так тады атрымлівалася, што плыня таго бурапеннага часу самахоць рабіла патрэбную нам справу, яна сама разбурыла Бярлінскую сцяну, камуністычны блок, Савецкі Саюз... Дарэчы, менавіта ў эпохі тэктанічных ператрусаў найлепей бачная ўся пуштата ды нікчэмнасць палітыкі і палітыкаў. Нічога яны (сённа зноў усемагутныя) не маглі тады зрабіць: ні стрымаць вялікага распаду, ні скіраваць яго ў патрэбнае ім рэчышча. І ўсё таму, што насамрэч умельства палітыка палягае не на стварэнні ці разбурэнні чагосьці, а на ўмельстве ў патрэбны момант зафіксаваць за сабой, прыўлашчыць як сваё тое, што без яго выспела адбыцца ці здарыцца.

Аляксандр Коктыш: Некалі вы са скрухай напісалі, што краіна Беларусь цудоўна абыходзіцца і без нацыянальна заангажаваных беларусаў... Гэтая тэза застаецца актуальнай і цяпер. Але, па вялікім рахунку, ніхто з нацыянал дэмакратаў не зрабіў з яе належных высноваў?

— За гэтыя гады разумнага, добрага і нават вечнага і без мяне сто вазоў напісалі. Магчыма, з усіх тых крэмзаў нехта і зрабіў нейкія высновы, але што з таго? Ноч мяняецца на дзень зусім не таму, што нейкі певень пракукаекае світанак.

У палітыцы вырашаюць не словы, хай сабе і самыя слушныя, а воля. І найперш палітычная воля да ўлады. Вось яе нацыянал дэмакратам якраз і не хапіла. Зрэшты, так яно можа і да лепшага, бо Беларусь нават тады, калі яны яшчэ мелі шмат моцы, не была гатовая прыняць нацыянал дэмакратычную мадэль пабудовы як Нацыі, гэтак і Дзяржавы.

А ўвогуле нацыянал дэмакраты абралі сабе не зайдрасную долю, бо ад пачатку ўзвалілі на свае плечы не толькі адказнасць за дэмакратыю, але і за лёс нацыі. Здаецца, апошняя ношка іх і знясіліла. Аднак жа болей за яе ніхто і не ўзяўся! Ні лібералы, ні камуністы, ні ўласна дэмакраты... Адныя лічылі за галоўнае эканамічную свабоду, другія сацыяльную справядлівасць, трэція правы чалавека, чацвёртыя яшчэ нешта. І ніхто нават думаць не хацеў пра нацыю, як падставовую каштоўнасць для ўсяго астатняга.

Але ж гэта канцэптуальная аблуда, быццам можна пабудаваць сучасную дэмакратычную дзяржаву без нацыі ў яе аснове. Так нідзе і ніколі не было. І ўжо зусім іншая рэч, на якіх падвалінах паўставаць нацыі: сацыяльных, этналінгвістычных, рэлігійных, ідэалагічных, прасторавых... ці на нейкім сінтэзе шмат чаго разам.

Карацей кажучы, пакуль мы хоць збольша га не аформімся ў нацыю, у нас узапраўду не будзе ні дэмакратыі, ні лібералізму, ні сацыяльнай справядлівасці. А будуць адно нейкія вычварэнствы пад гэтымі назовамі.

Аляксандр Коктыш: *Дэмакратычныя лідэры толькі і гаворыць пра «паходы ў народ» як асноўны напрамак сваёй дзейнасці. Як вы да гэтага ставіцеся?*

— Хадзіць можна колькі заўгодна, пакуль абца сы не зносяцца, а сэнсу... З гэткам самым поспехам можна хадзіць у лес і пераконваць дрэвы расці вышэй ці штурхаць у рэчцы ваду, каб яна хутчэй плыла. «Народ» жыве тоесна параметраў а priori зададзеных адпаведнымі ўмовамі сацыяльна-культурнага ладу жыцця. І ў сваім цэлым жыве максімальна рацыянальна і гранічна разумна. Не ведаю, хто і калі прыдумаў, што інтэлігент мудрэйшы за шараго вага паспалітага і можа апошняга навучыць харошаму і правільнаму ладу існавання. Ад таго, што ліберал прачытаў Хайека, а сацыял дэмакрат — Грамшы, зусім не вынікае, быццам яны лепей валодаюць справамі ўладкавання чалавека, які жыве з мазаля. Суперінтэлектуал нічым не разумнейшы за селяніна (як і наадварот). Проста ў іх розныя тыпы ведання. Некалі за камуністамі рабочыя і сяляне публічна навучалі пісьменнікаў, як і якія пісаць кнігі. Натуральна, гэта было дурнотай і брыдоццем. Але не нашмат разумнейшымі падаюцца і вымогі інтэлектуальных адмыслоўцаў вучыць «простых» людзей жыццю, у тым ліку і палітычнаму...

Вольга Караткевіч: *Усе спробы дэмакратычных палітыкаў паразумецца з ўладамі ацэньваецца радыкальнай апазіцыяй адным словам: «Здрада!» Дык ці слушна рабіць хоць якія захады ў бок улады?*

—Кожны крок палітыка ў той час, калі ён робіцца, нельга назваць ні слушным, ні няслушным. Колькі вельмі сімпатычных ініцыятываў праз нейкі час не чакана выяўляліся адмоўным палітычным эфэктамі, а наскрозь спрэчныя рашэнні прыносілі адметны плён. Тое самае тычыцца і эмацыйных ацэнак. У палітыцы здрадаў не бывае. Калі здрада вядзе да палітычнага поспеху, яна потым інтэрпрэтуецца як крок палітычнага правідцы.

Аляксандр Коктыш: *Нават самыя знакавыя героі беларускіх палітычных міфай пакрысе ў грамадскай свядомасці перайтварыліся ў фігуры ледзьве не фарсавыя, адносна якіх нават незалежныя аналітыкі канстатуюць: «Страшно да леку они от народа». Калі канкрэтна пачалося гэтак «адсланенне»?*

—Напэўна, гэта пачалося адразу, але далёка не адразу было заўважана. Болей за тое, многія спрабуюць не заўважаць гэтага і сэння, калі аднацыянальна дэмакратычнага руху навідавоку засталіся толькі паасобныя ініцыятывы, да таго ж лакалізаваныя кожная сама ў сабе. А між тым я схільны лічыць, што сэння рэальны рэсурс у нацыянальна дэмакратычнай ідэі нават большы, чым ён быў на пачатку дзевяностых. Проста, каб яго выявіць (і яму выявіцца), патрэбныя іншыя адмітынговыя формы палітычнай працы і, верагодна, ужо іншыя ад ранейшай палітыкі... Але «большы» не азначае вялікі. Бо хаця нацыянальна дэмакратычная ідэя паклалася ў падмурак не аднаго дзяржаўна нацыянальнага ўтварэння, аднак у тых умовах, што склаліся на Беларусі, яе вызнае за сваю адносна невялікая колькасць насельнікаў нашага краю. З яснага ўразумення гэтага сумнага факта і варта было б ладзіць сваю дзейнасць заангажаваным у гэтай ідэі палітыкам. Інакш яны атры

маюць той самы вынік, што займеў нацыянальна дэмакратычны рух на пачатку дзевяностых, калі памкнуўся пераабуць усю краіну з савецкіх кірзавых ботаў у адраджэнскія лапці.

Аляксандр Коктыш: *Палітычныя лідэры нацыянал дэмакратычнай накіраванасці не хацелі дый не хочуць звяртаць увагу на «небеларускую Беларусь». Чаго вартае толькі адно вядомае клішэ: «неразумны народ»!*

— Ацэнка «небеларускай» Беларусі як ўсяго толькі плёну расійскай каланізацыі, а не самавартаснага (і палітычна, і метафізічна) суб'екта гэтай прасторы, каштавала нацыянал дэмакратычнаму руху палітычнай кар'еры.

З гледзішча ідэолагаў гэтага руху, ніякай праблемы з «небеларускай» Беларуссю не было, акрамя праблемы палітычнай волі да найхутчэйшай яе беларусізацыі. Але за спрошчанасць падыходу адносна гэтай неверагодна складанай праблемы вельмі хутка, як кажуць, і атрымалі: «небеларуская» Беларусь пакрысе здэнацыяналізавала амаль усё тое, што нацыянал дэмакраты з хаўруснікамі ў свой час паспелі «нацыяналізаваць». Дарэчы, гэта яшчэ таксама пытанне (і вельмі трывожнае для нас, «свядомых»): хто ў нашым беларускім доме сапраўдны гаспадар — «тутэйшыя», «крэолы» ці «беларусы»?..

Да слова, кожны, хто наважыцца аналізаваць феномен «тутэйшасці», мусіць найперш выкінуць з галавы міф пра «тутэйшага» як пра дурнога мужыка, які нават не здольны ідэнтыфікаваць сябе з нейкай універсaliaй. Сучасны «тутэйшы» мае вышэйшую адукацыю, не вылазіць з Інтэрнета, гой сае па ўсёй зямной кулі, але па ранейшаму не хоча вызнаваць сябе ні беларусам, ні рускім, ні палякам, ні, нават, грамадзянінам свету (я з Беларусі — кажа

ён, і гэтага яму дастаткова, каб пачувацца ўтульна ў быцці).

Аляксандр Коктыш: Найрад ці магчыма пры весці дакладны падлік жыхароў разасобленых выспаў, так бы мовіць, «нацыянальнага архіпелага». Але пэўна ж у нас на аднаго «свадомага» прыйдзеца па некалькі «тутэйшых» і «крэолаў», якім такі працэс, як нацыянальная самаідэнтыфікацыя, пра бачце, да вядомага месца. Ці магчыма ў прынцыпе змяніць хоць трохі да лепшага гэтую прапорцыю ў бліжэйшай будучыні?

— Некалі я пісаў, што адно тэктанічным земля трусам пад сілу паяднаць разасоблення выспы на цыянальнага архіпелага ў мацярык... Дык вось, ця пер я ўжо не веру ў магчымасць падобнага ператру су. Таму пафас маіх пазнейшых публіцыстычных выступаў палягаў на зусім у гэтым сэнсе безнад зейнай тэзе: Беларусь ніколі не будзе спрэс бела рускай. З чаго я і імкнуся, каб як мага хутчэй ды як мага болей людзей (перадусім — нацыянальна абраных) усвядоміла: досыць падманвацца самім гэтай аблуднай марай і падманваць ёю іншых. Але я б ужо напэўна маўчаў пра сваё скрушнае здум ленне (навошта безнадзейна хвораму казаць пра немінучае?), каб не верыў, што калі мы спынім рас пушаць свае сілы ў марным памкненні збеларусіць усю Беларусь, а сканцэнтруем супольны патэнцы ял нашых партый, рухаў, таварыстваў і т.п. на тых асяродках, справах ды праектах, дзе беларускасць прысутнічае ў натуральных і жывых формах, то зачараваныя беларушчынай змогуць у будучым больш менш утульна ды плённа ладзіць сваё быц цё ў згодзе і побач з тутэйшымі, крэоламі, рускімі, палякамі ды ўсімі іншымі. Але падобнае ніколі не станеца верагодным, пакуль мы карэнным чы нам не перайначым тыя ментальныя ўстаноўкі,

што былі сфармаваныя цягам цэлай эпохі супраціву каланізацыі і русіфікацыі, які трымаўся верай у будучую магчымасць Беларусі як нацыянальна унітарнай дзяржавы...

Як бы я хацеў памыліцца, але баюся, што цяжар гэтай веры, калі мы не скінем яго з плеч, неўзабаве паставіць нас на калені.

Тады застанецца адно маліцца... За Беларусь.

Зміцер Баркун: Я рашуча супраць вашай думкі, што «Беларусь ніколі не будзе спрэс беларускай». Яна падаецца мне і памылковай, і шкоднай. Рана ці позна, але мы пабудуем нацыянальную дзяржаву, у якой усе будуць размаўляць па беларуску і духоўна жывіцца з беларускай культуры ды гісторыі. А па добныя песімістычныя выказванні толькі аддаляюць нас ад нашай мэты, бо падрываюць веру ў тых, хто яшчэ не загартаваны змаганнем за беларускую справу. Нагадаю не нашаму філосафу Акудовічу адну сапраўды філасофскую думку: ніколі не кажы ніколі.

— Мне таксама не даспадобы мая выснова, бо я не меней за шануюнага апанента хацеў бы спраўджання нацыянальнай мроі. Дарэчы, гэта якраз той рэдкі выпадак, калі аўтар нейкай тэа рэтычнай развагі як няведама чаго чакае, каб рэальнае жыццё абвергла яго футурыстычныя прагнозы. Таму мне вельмі хацелася б, каб меў рацыю не я, а спадар Зміцер. Але сам я ўжо даўно не знаходжу аргументаў на карысць нацыянальнай утопіі. Адсюль «памылковым і шкодным» для беларушчыны мне падаецца не мой «песімізм», а нічым не абгрунтаваны аптымізм тых, хто верыць у прывідныя абстракцыі насуперак яўленай яму рэальнасці. Між іншым, я не схільны лічыць свае роздумы песімістычнымі. Тут трэба шукаць нейкія іншыя азначэнні. Бо хто назаве песімістычнай

прапанову перайсці з вялізнага карабля, які ўжо амаль затануў, у невялікі, але ратаўнічы човен?.. Больш за тое, хаця камусьці мае развагі і высновы ўяўляюцца своеасаблівым падсумаваннем канчатковай паразы нацыянальнага руху, сам я так не думаю. Хутчэй наадварот. Будзе зусім лагічным і натуральным менавіта нам, «свядомым», першым зразумець ідэю татальнай беларусізацыі як адну з тых некалькіх канфрантацыйных ідэяў (сярод іх перадусім русіфікацыя і паланізацыя), якія трэба пераадолець, каб ператварыць Беларусь з сістэмы ідэалагічна розных архіпелагаў у суцэльны мацярык. Наша параз можа стацца нашай перамогай, калі мы спачатку паверым самі, а потым пераканам нашых «ворагаў», што не трэба нікога перарабляць на свой капры, што ўсе мы можам быць рознымі і разам з тым быць разам. А за тое, што гэта зусім магчыма, сведчыць «тэалагічны» досвед нашага народа: на Беларусі вось ужо колькі стагоддзяў самыя непадобныя рэлігіі і канфесіі адносна мірна суіснуюць побач — значыць, могуць мірна існаваць побач і розныя нацыянальныя ды культурныя супольнасці...

Аляксандр Коктыш: *Атрымліваецца занадта жорсткая і песімістычная перспектыва будучыні нацыянальнай Беларусі. Скуль у вас гэтае тры вожнае бачанне нашай будучыні?*

— Здумленне, што наш спадзеў уцялесніць ідэальную Беларусь на прасторах Беларусі рэальнай — аблудны, у мяне, бадай, цалкам сфармаваўся пасля рэферэндуму дзевяноста пятага года. Але недзе толькі праз год я ўпершыню падзяліўся сваёй трывогай з адным нашым выдатным паэтам.

Як на сённяшні ўспамін, дык цікавая была сцэна. Мы сумоўнічалі ў пакоі ўдвух, аднак калі я выказаў яму свае сумневы, трывогі і меркаванні з нагоды

рэальна магчымага будучага беларушчыны, ён прыклаў палец да вуснаў, сцішыў голас і ледзь чутным шэптам сказаў: «Валянцін, толькі болей пра гэта нікому не кажы».

Дарэчы, зусім нядаўна, пасля ўжо маіх шматлікіх публічных выступаў з нагоды таго даўнейшага здумлення, адзін наш таленавіты літаратар і глыбока сімпатычны мне чалавек з дакорам сказаў прыкладна тое самае: «Ну навошта ты пра гэта?..» Мяркую, ён быў далёка не апошнім, ад каго я пачую нешта падобнае.

Разам з тым, ужо сёння ў самых розных кантэкстах я сустракаю канфігурацыі гэтага будучага ладу нашага нацыянальнага жыцця. Да прыкладу, ужо колькі год таму мы разбурылі мур, які раней падзяляў беларускіх і расійскамоўных філосафаў ды культуролагаў на два хай сабе і не варожых, але аб'якавых адзін да аднаго светы. Плёнам гэтага «бурэння» стаўся цэлы шэраг супольных праектаў, якія мы цяпер агорваем разам, не адчуваючы асаблівай нязручнасці ад нашага разнамоўя і рознабачання свету.

І хаця самі па сабе асобныя выпадкі не шмат пра што кажуць, але яны сцвярджаюць: гэта магчыма — розным быць разам. І я не думаю, што, за выняткам самазабойчых, у нас ёсць яшчэ хоць якія іншыя варыянты далейшага беларускага шляху...

Аляксандр Коктыш: *Наколькі адпавядае запатрабаванням часу цяперашні патэнцыял існуючых палітычных партый? Ці гатовы яны да сапраўдных пераменаў у грамадскай свядомасці большасці беларусаў?*

—Калі па вялікім рахунку, дык мы ўжо даўно не маем (і ці мелі калі?) ні нацыянал дэмакратаў, ні лібералаў, ні сацыял дэмакратаў, ні «прасунутых» камуністаў... а толькі — апазіцыю. Прынамсі, для

электарату Вячорка, Лебедзька, Калякін, Казулін, Мілінкевіч... — гэта не лідэры сваіх партый і рухаў, а маналітная апазіцыйная тусоўка. І ўсе іхнія папяровыя праграмы электарату (ды, здаецца, і ім самім), прабачце, да пэўнага месца. Бо рэальна ўсе яны ўжо шмат год працуюць згодна з адной той самай праграмай з аднаго пункта (якая ўвогуле ніякай папэры не патрабуе), а менавіта: «Уладу на мыла».

Уласна, калі нашу палітычную сітуацыю ацэньваць не фармальна, а па сутнасці, дык сёння мы маем двухпартыйную сістэму, якая складаецца з «партыі ўлады» і «партыі апазіцыі». Як вядома, для дэмакратычнага ладу існавання двухпартыйная сістэма цалкам натуральная, і таму можна было б пафантазіраваць на тэму легітымізацыі і фармалізацыі той палітычнай рэальнасці, якая склалася «натуральным» чынам. Але нават фантазіраваць тут не выпадае, бо кожнаму зразуме ла, што і адна, і другая «партыя» цалкам з'яўляюцца плёнам прыватнай «палітычнай творчасці» аднаго самаўладнага чалавека. Адсюль вынікае сумнае. Нашыя палітычныя партыі, змарнелыя дашчэнту за гады барацьбы з «дыктатурай», у дэмакратычнай сітуацыі выявляцца малаэфектыўнымі для дзяржаўнага будаўніцтва і з прычыны ўласнай змарнеласці, і з прычыны таго, што, акрамя як змагання, яны нічога болей не ўмеюць.

Юрась Свірка: *Вы казалі, што калі глядзець на нашу палітычную сітуацыю не з фармальнага боку, а па сутнасці, то мы не заўважым у ёй ні лібералаў, ні сацыял дэмакратаў, ні нацыянал дэмакратаў, а толькі «партыю ўлады» і «партыю апазіцыі». Але як на мой погляд, дык сёння і ўлада, і апазіцыя гуляюць у адну і тую самую гульню.*

— Бадай я з вамі амаль цалкам пагаджуся. У іншым месцы мне ўжо даводзілася казаць, што сён

ня і ва ўладных структурах, і ў структурах апазіцыі вядуць рэй хлопцы з «адной партшколы», якія там сядзелі, магчыма, за адной партай і балявалі ў адных кампаніях... Таму і няма дзіва, што яны гуляюць у адну і тую самую гульню, якой іх навучылі ў «партшколе». Больш за тое, зусім верагодна, што «хлопцы ад улады» зайздросцяць сваім сябрам у апазіцыі, бо ў тых і палітычны імідж куды як прыстойнейшы, і вядомасць большая, і матэрыяль на яны, здаецца, збольшага забяспечаныя. Але галоўнае, што «хлопцам ад апазіцыі» рэпрэсіяў не рападае куды менш, чым «сваім», бо калі ўлада бярэцца за «свайго», дык той ужо дзесяццю суткамі арышту на Акрэсціна не адкупіцца... І заўважце, як лоўка і неўпрыкмет гэтыя хлопцы з «адной партшколы» адсунулі на палітычны маргінэз тых, хто распачынаў фармаванне палітычнай апазіцыі (Пазняка, Хадыку, Баршчэўскага, Вячорку, Івашкевіча, Антончыка, Сіўчыка і шмат каго іншых). Дзе цяпер тыя першапачынальнікі? У лепшым выпадку — на другіх трэціх ролях... А хлопцы з «адной партшколы», як і за камуністамі, апанавалі ўсім полем улады, толькі што розніцы — падзялілі яго на дзве дзялянкі. І шчыруюць там з нашай ласкі, шчыруюць.

Аляксандр Коктыш: *А хто ж тады зможа змяніць цяперашнюю ўладу, калі не наша палітычная апазіцыя? Няўжо вы думаеце, што гэты цяжар у стане ўзяць на сябе нейкія іншыя сілы, напрыклад, недзяржаўны сектар, незалежная прэса і г.д.?*

— Мне застаецца адно пазайздросціць тым аптымістам, што ўсё яшчэ вераць, быццам недзе ў спратах нашай апазіцыі застаецца нескарыстаным патэнцыял перамогі. Але сам я да падобных аптымістаў ужо даўно не належу. Як і скеп

тычна стаўлюся да адвечных спадзеваў апазіцыі на стыхійны пратэст згаладалага народа, якім яна быццам можа ўзбуйніцца. Калі, крый Божа, нешта падобнае здарыцца, дык у гэтага «здарэння» будучы свае героі, для якіх апазіцыя выявіцца не менш ва рожай за цяперашнюю ўладу...

На «муку» гэтую ўладу перамелюць не жарнавы апазіцыі, а ветракі часу.

Аляксандр Коктыш: *Трымаючыся вашай ме тафары пра ветракі часу, нагадаю: каб яны махалі сваімі крыламі, патрэбны вецер. Дык вось пытан не: з якога боку ён вам падаецца найбольш моц ным — з боку Захаду, Усходу, апазіцыі, наменкла туры ці электарату?*

— Усе яны мне ўяўляюцца прыкладна роўнавялікімі і пакуль аднолькава недастатковымі для пераменаў. Але сярод пералічаных вамі фактараў я не сустрэў таго, які мне бачыцца больш істотным за ўсе астатнія разам. Для сябе я яго на зываю цывілізацыйным фактарам. На мой погляд, сістэмнае з'яўленне на Беларусі кампутара, а затым Інтэрнета палітычна ёсць падзеяй куды большай нават за сам распад камуністычнай імперыі. На бытыя беларусамі за гады незалежнасці некалькі мільёнаў легкавікоў на Захадзе агітуюць за Еўропу і яе каштоўнасці з інтэнсіўнасцю і сілай, перад якімі падаюцца мала чага вартымі ўсе прамовы, арты кулы, улёткі і графіці лібералаў, дэмакратаў ды нацыяналістаў разам узятых. І хаця пакуль, бадай, кожны другі ўладальнік «мерсэдэса» ці «пежо» гала суне на выбарах за «сацыялізм» і сяброўства з Расіяй, а не за лібералізм і партнёрства з Захадам, мне ха целася б звярнуцца з просьбай да ўдумлівага і раз важнага палітыка не прапусціць той момант, калі ў беларусаў колькасць легкавікоў, кампутараў, сота вых тэлефонаў, каналаў тэлебачання і г.д. перарас

це ў іншую якасць палітычнага мыслення, а затым і канцэптуальна іншага светабачання.

Аляксандр Коктыш: *Але ж Вы не будзеце аспрэчваць, што ўжо цяпер адслойваецца пакаленне маладых (прасунутых, з неблагой адукацыяй, з пастаяннымі замежнымі паездкамі), якое выдатна прыстасоўваецца да сённяшніх рэалій, цяперашняга ладу жыцця з яго асноўным законам: падбярэхай уладзе, не забывай дзяліцца з ей — і цябе не будуць чапаць.*

— Такі тып людзей існаваў (і будзе існаваць) ва ўсе эпохі. І тое, што яны сёння добра адукаваныя і забяспечаныя найноўшымі сродкамі камунікацыі, нічога не мяняе. Зразумела, маральная дэградацыя сучаснага беларускага грамадства не можа не адбівацца на колькасці гэтых людзей і на меры іхняй дэманстрацыйнасці свайго ладу жыцця. Праўда, тут я не змешваў бы у адну купу людзей, якія проста прыстасоўваюцца да тых умоваў, што ім навязала ўлада, з тымі, хто мае ад гэтых умоваў не толькі карысць, але і хамскую асалоду, бо ім самім так як ёсць добра.

І яшчэ вось што. Я б не тоесніў, прынамсі наўпрост, дэмакратыю з маральнасцю, а тым болей — з этыкай. Дэмакратыя — гэта ўсяго толькі пэўны механізм уладкавання соцыуму. Таму перакананы дэмакрат можа быць чысцейшай вады па донкам і ў гэтым не будзе ніякай супярэчнасці. А шчыры прыхільнік дыктатуры праз усё жыццё заставацца вельмі прыстойным чалавекам.

Аляксандр Коктыш: *З вашых словаў атрымліваецца, што ў нашай апазіцыі няма іншых варыянтаў, як працягваць, здаецца, ужо даўно бясплённую вулічную барацьбу.*

— Варыянты ўжо ж напэўна ёсць, але хай іх вылічваюць тыя, хто абраў палітыку сваёй спра

вай. А вось тое, што вулічны супраціў ужо досыць даўно працуе не на карысць апазіцыі, а ёй на шкоду — не бачыць хіба што сляпы. Таму застаецца адно пашкадаваць, што сярод самых невідучых апынулася і лепшыя з нашых палітычных лідэраў. Разумею, досыць цяжка адмовіцца ад таго, што ў свой час і зрабіла іх лідэрамі, дазволіла назапасіць палітычны капітал, прэзэнтатыўна аформіла біяграфію... Але! Альбо яны як мага хутчэй усвядомяць усю сённяшняю небяспеку «вуліцы» для сваіх уласных палітычных біяграфіяў, альбо хай сабе шукаюць месца ў гісторыі супраціву, а не ў рэальнай палітыцы. Больш за тое, палітычным лідэрам, узгадаваным на ідэалогіі радыкальнага вулічнага супраціву і да гэтага часу не здолеўшым пераасэнсаваць формулы палітычнай барацьбы, ужо сёння можа быць прад'яўлены цэлы шэраг сур'ёзных абвінавачванняў збоку як дэмакратычнай, так і нацыянальна заангажаванай часткі беларускага грамадства (напэўна ёсць сур'ёзныя прэтэнзіі да сваіх «мітынгавых» кіраўнікоў у прыхільнікаў і лібералаў, і сацыял дэмакратаў, і камуністаў...) Асабіста я гатовы вінаваціць пэўных лідэраў нацыянальна дэмакратычнага руху за тое, што яны ўжо амаль загубілі галоўнае нацыянальнае свята — Дзень Волі. З году ў год упарта зманьваючы нацыянальна заангажаваных на адзін і той самы сцэнар, фіналам якога наперад прадугледжаны амапаўскі гвалт і масавыя арышты, непакісныя ў сваёй прымітыўнай зацятасці палітычныя начальнікі дасягнулі таго, што з цягам часу на святкаванні Дня Волі збіраецца ўсяго некалькі тысячаў чалавек. А між тым толькі ў Мінску жывуць тысячы і тысячы «свядомых», якія гатовыя былі б прыйсці з дзецямі і сябрамі на нейкае дазволенае ўладамі месца (ну калі ўжо так стаіць поперак горла Бангалор, то ве

рагодна можна было б дамовіцца пра нейкі выган на ўскрайку горада), каб разам з аднадумцамі сустрэць свята, спакойна паслухаць сваіх любімых спевакоў і любімых палітыкаў, выпіць з даўно небачанымі знаёмцамі піва (ці чаго там яшчэ), пацешыць вочы лунаннем бел чырвона белых сцягоў, а вушы беларускамоўнай гаманой з усіх бакоў... Але ж не — нашым лідэрам свята не ў свята без сотні арыштаваных і «карцінкі» гвалту на некалькіх каналах тэлебачання.

І вось тут я мушу з сумам звярнуць увагу на тое, што раней хавалася за ідэалагічна рознымі пазіцыямі: і прадстаўнікі ўлады, і лідэры апазіцыі — гэта не толькі выпускнікі «адной партшколы», але і палітыкі адной генерацыі. Усе яны — вонкі такія розныя, — вылепленыя з аднаго кавалка цеста, замешанага на дрожджах радыкальнага супраціву. І таму розняцца паміж сабой не метадамі, не стылем палітычнай барацьбы, а толькі тымі пазіцыямі, якія абралі сабе на ідэалагічным полі.

Да таго ж усе гэтыя палітыкі былі сфармаваныя тым часам, які патрабаваў не столькі розуму, колькі інтуіцыі, бо сітуацыі радыкальна мяняліся штодня, і ў іх ацэнцы і прадбачанні не маглі дапамагчы ні логіка, ні аналітыка, але той час даўно прамінуў. Веснавая павадка ўлеглася ў новыя рэчышчы і там суцішылася. Сітуацыя стабілізавалася, і з гэ тага інтуіцыя сталася непатрэбнай. Зноў зрабіўся запатрабаваным аналітычны розум, бо толькі ён здольны сфармуляваць тыя стратэгічныя канцэпты, на якіх можна прыўлашчыць будучыню. Таму для нашай краіны, пэўна, было б як найлепей, каб палітыкаў «інтувістаў» (геніяў лакальных сітуацый) неўзабаве змянілі тыя, што ўжо здольныя вырашаць не толькі сітуацыйныя, але і канцэптualьныя праблемы геапалітыкі.

Аляксандр Коктыш: *Шмат хто сярод апанентаў улады перакананы: Беларусь пасля перамогі дэмакратычных сілаў павінна быць выключна парламенцкай рэспублікай.*

— Нягледзячы на той адмоўны досвед, які мы займелі ад цяперашняй палітычнай сістэмы, я перакананы, што Беларусь павінна заставацца прэзідэнцкай рэспублікай. І наступнік сённяшняга Прэзідэнта мусіць быць моцным Прэзідэнтам у тым сэнсе, што мець столькі правоў, каб сканцэнтраваная ў сваіх руках дастаткова ўлады для кіравання краінай у межах сваіх паўнамоцтваў. Ужо хаця б таму, што пасля змены ўлады, канкрэтна заакцэнтаванай на адну асобу, нас чакае шэраг большых ці меншых катастрофаў у самых розных сферах, паколькі гэтакі «цэнтралізм» не мае механізмаў палітычнай пераемнасці. І каб упарадкаваць той вэрхал і разрух, якія ўжо ж, напэўна, запануюць на нейкі час, а затым перабудаваць на лепшы лад усё разам — ад эканомікі да сацыяльных і палітычных інстытутаў — патрэбная ўпэўненая ў сваёй канстытуцыйнай забяспечанасці цэнтралізаваная ўлада.

Ёсць і яшчэ адзін, не менш істотны момант, які схіляе мяне (прынамсі пакуль) падтрымліваць ідэю прэзідэнцкай рэспублікі. Парламенцкая форма кіравання, каб ёй быць эфектыўнай, патрабуе *развітай парламенцкай культуры*. А яна ў нас — ніжэй нуля. За саветамі ёй проста не было адкуль узяцца, а потым ёй не дазволіла сфармавацца сучасная ўлада. А цяпер уявім наступную сітуацыю. Нарэшце ўсё перамянілася і адбыліся сапраўды свабодныя выбары. І як вы думаеце, хто (пры тальнай адсутнасці ў краіне парламенцкай культуры) патрапіць у той ужо дэмакратычны парламент? Правільна, найперш прадстаўнікі ценявога бізнесу, крыміналу, былой наменклатуры, сілавых

структураў, колькі проста авантурыстаў, і, нарэшце, трохі ўрэшт стомленых ад барацьбы з рэжымам палітычных апазіцыянераў...

І вы хочаце гэтай зборні нічым не паяднаных між сабой людзей аддаць уладу над краінай?! Ды яшчэ ў пераходны пасля дыктатуры перыяд.

Ой, хлопцы, наробице бяды!

Аляксандр Коктыш: *У сваіх аналітыках вы ў перспектывым плане звязваеце свае надзеі з еўраінтэграцыяй, але як паказвае досвед прамінулых гадоў, арыентацыя апазіцыі на Захад не прынесла заўважнага плёну. З чаго зусім натуральна выглядае памкненне некаторых дэмакратычных палітыкаў паразумецца з Расіяй, каб за ручыцца яе падтрымкай і пакарыстацца яе вызначальным уплывам на беларускую сітуацыю. Можна, надыйшоў час усім без выключэння апанентам ця пераашняй улады перагледзець сваё стаўленне да расійскага фактара?*

— Мне саюз Беларусі з Расіяй бачыцца як саюз кроліка з удавам. Хаця тут не ўсё так адназначна. Па першае, калі Расійская імперыя нават у пару свайго жыццядайнага росквіту не змагла цалкам перастрававаць праглынутую Беларусь, то ця пер яна наўрад ці здолее яе нават цалкам праглынуць (прыхопіць хіба толькі «вушы», каб нікуды ад яе далёка не ўцякла). А па другое, калі Расія не пазбавіцца сваіх імперскіх інстынктаў, дык яе чакае перспектыва больш сумная за перспектыву Беларусі, бо дай Бог ёй хоць як управіцца хаця б з той прасторай, якую яна сёння яшчэ мае. І падобна на тое, што пэўная частка палітычнай эліты Расіі пачынае гэта ўсведамляць. Але незалежна ад таго, што яны там трымаюць сабе ў галаве, і незалежна ад таго, што нам хацелася б, каб яны там трымалі, Расія ёсць і пэўны час яшчэ будзе заста

вацца дамінуючым фактарам і ў нашай палітыцы, і ў нашай эканоміцы. Таму, на мой погляд, пакуль найбольш аптымальна крэда беларускай палітыкі выглядала б наступным чынам: у тактычным плане мы з Расіяй, у стратэгічным — з Еўропай.

Аляксандр Коктыш: *Прыхільнікі аб'яднання Беларусі з Расіяй сцвярджаюць, што мы адзін той самы «рускі народ» з агульнай гісторыяй, верай, мовай... Што б вы адказалі ім на гэта?*

— Іх аргументы (часткова не пазбаўленыя слушнасці) аніяк не адпрэчваюць выразнай адметнасці гісторыі нашай зямлі, прынамсі на ўсім яе летапісным прасцягу. Нават у сітуацыі Вялікага княства Літоўскага жыццё і падзеі тут разгортваліся зусім іначэй, чым, скажам, у Жмудзі (сучасная Літва) ці на Украіне. (Не кажучы ўжо пра Польшу і Расію). Калі ВКЛ улучылася ў Рэч Паспалітую, Літва (сучасная Беларусь) жыла па ўласных законах. У складзе Расійскай імперыі Беларусь добрай сваёй паловай ваявала на баку Напалеона, актыўна ўдзельнічала ў антырасійскіх паўстаннях (1831, 1863), заставалася шматканфесійным краем і нават мела ў Полацку езуіцкую Акадэмію.

Альбо згадаем Другую сусветную вайну. Для расіянаў гэта была Вялікая Айчынная вайна, для ўкраінцаў — памножаная на дзве (адна вайна на баку саветаў, другая — немцаў); прыбалты найперш ваявалі з камуністамі, а палякі хоць і змагаліся з немцамі, аднак былі супраць рускіх. І зусім іншай, чым ва ўсіх суседзяў, была вайна беларусаў — *партызанская*, з якой і паўстаў міф пра «партызанскі народ».

Мы можам запыніцца на хоць якім перыядзе гісторыі і ўсюды пабачым, наколькі адрозна ад сваіх суседзяў пражывалі яго беларусы. А для неахвочых да гістарычных экскурсаў прапаную звярнуць ува

гу на сучаснасць, каб на «свае вочы» запэўніцца, як моцна беларуская версія дзяржаўнай незалежнасці розніцца ад расійскай, польскай ці ўкраінскай, а тым болей — ад незалежнасці балтыйскіх краінаў. (І ўжо зусім іншая рэч, як мы самі яе ацэньваем).

Вось чаму выклікае здзіўленне, што ў Расіі шмат хто яшчэ лічыць рускіх і беларусаў адным народам, які ўсяго толькі праз нейкую палітычную не дарэчнасць апынуўся ў дзвюх самастойных дзяржавах. Бо калі нават пагадзіцца з версіяй расійскай гісторыяграфіі, што быццам рускія і беларусы сваім паходжаннем укараненыя ў агульную «старарускую супольнасць», дык і гэта не можа быць сур'ёзным аргументам на карысць «адзінага народа». Народы розніць між сабой не этнічнае паходжанне, а ў кожным разе адметная гісторыя. Ці зможа хоць які расійскі заўзятар ідэі «адзінага народа» сумаваць з прычыны заняпаду ВКЛ, святкаваць угодкі Аршанскай бітвы, лічыць Касцёл неад'емнай нацыянальнай каштоўнасцю, шкадаваць скасаваную рэлігійную унію, шанавачь антымаскальскі гераічны чын Кастуся Каліноўскага, у школе за вучваць на памяць вершы Янкі Купалы і Якуба Коласа?.. Рытарычнае пытанне! Дык пра якое адзінства тады ідзе гаворка?

Зрэшты, якім бы істотным не быў гістарычны чыннік, лёс кожнага народа найперш залежыць ад таго, наколькі гэты народ адэкватны сучаснасці і ці здольны ён годна адказваць на яе выклікі.

Вольга Караткевіч: *Апошнім часам стасункі Беларусі і Расіі, асабліва праз «нафта газавыя» непаразуменні значна пагоршыліся, і часам нават пераходзяць у адкрыты канфлікт. Як вы ставіцеся да гэтай сітуацыі?*

— Адзін з еўрапейскіх філосафаў сказаў, што ніводная еўрапейская нацыя канчаткова не

дааформілася як нацыя без сваёй нацыянальнай вайны. Дзякаваць Богу, беларусы не мелі сваёй нацыянальнай вайны, і, будзем спадзявацца, што неяк абыдуцца без яе і надалей. Але, магчыма, гэ тыя «газавыя» і да іх падобныя канфлікты якраз і адыгрываюць у мірнай праекцыі ролю «сваёй нацыянальнай вайны», якая неабходная нам, каб канчаткова разарваць тую пупавіну, што ў масавай свядомасці ўсё яшчэ аб'ядноўвае беларусаў з расіянамі і дазваляе некаторым палітыкам казаць, быццам мы адзін народ. Бо пакуль гэты звяз не будзе абарваны, мы як нацыя застанемся недааформленымі.

Андрэй Ляховіч: *Ужо шмат год адной з найбольш заўважных з'яваў беларускага палітычнага жыцця з'яўляецца моладзевы супраціў. Ягонае прысутнасць шмат у чым і актуалізуе, і, калі заўгодна, уздавоўчвае (праз самыя розныя акцыі) наяўнасць палітычнай апазіцыі ў цэлам. Ваш аналіз гэтага феномену і, ў дадатак, пытанне: ці ёсць у моладзевага супраціву патэнцыял рэальнай палітычнай сілы?*

— Дазволю сабе пачаць з, так бы мовіць, «пустога філасафавання». А менавіта з немудрагелістай канстатацыі таго, што кожны малады чалавек — гэта агент будучыні. А палітыка (не блытаць з ідэалогіяй) — рэч абсалютна рэальная і, калі заўгодна, штодзённая, як шкарпэткі ці бульба, нават з усімі таго, што яна заўсёды мае нейкія стратэгічныя мэты. І калі палітыка спрабуе скарыстаць маладога чалавека дзеля ўладкавання наяўнай рэальнасці, дык пазбаўляе яго ўласнай функцыі — спеліць будучыню. Таму (у анталогічным плане) мяне заўсёды трывожыць усялякі выбух палітычнай актыўнасці моладзі. Бо я здагадваюся, што з гэтага «выбуху» не толькі кожны

палітызаваны маладзён потым чагосьці не дабя рэ ў сваёй будучыні, але разам з ім нешта страціць і сама будучыня.

Аднак чаму маладыя людзі, насуперак свай му футурыстычнаму заданню, раз параз усё такі «ідуць у палітыку» і нават калі нікалі робяцца там заўважнай з'явай? Пакуль я ні ад кога не чуў не толькі адказу, але і самога гэтага пытання. Чамусьці нікому нават і да галавы не прыйшло паспраба ваць хоць трохі абазнацца ў падставах моладзевага супраціву. Мы ўсяго толькі парупіліся механістычна надаць яму статус аднаго з палітычных суб'ектаў, упісаўшы ў агульны палітычны кантэкст, каб потым ацэньваць паводле крытэраў, стандартных для ўсіх астатніх палітычных актараў.

А як можа быць інакш, нібыта слухна заўва жыць нехта, калі ўжо колькі год існуюць моладзе выя структуры, якія і публічнымі дэкларацыямі, і рэальнымі справамі цалкам пазіцыянуюць сябе ў якасці менавіта палітычных суб'ектаў, да таго ж часам і найбольш ярка выглядаюць наўсцяж усяго палітычнага дыскурса краіны.

Заўвага, безумоўна, слухная, але адно пакуль звяртаць увагу на фармальныя праявы палітычнага супраціву моладзі. Бо калі не зленавацца нахіліцца і зазірнуць у ягонны падваліны, дык там не скла дана заўважыць, што трымаецца ён не палітыкай, а гульні. Інакш кажучы, палітыка для маладога чалавека — усяго толькі адна з формаў гульні, па сутнасці нічым не адрозная ад футбола, бокса, та эквандо, фрыстайла ці чаго заўгодна іншага. Адныя гуляюць у «Схватку», ашалела гойсаючы па Мінску, другія скачуць з даху на дах, рызыкуючы зламаць сабе шыю, трэція, старожка азіраючыся, вывешва юць бел чырвона белы сцяг над якім будынкам і ху ценька ўцякаюць, каб не патрапіць у пастарунак...

Хоць у кожным разе складана зразумець, чаму адзін з маладзёнаў выбірае баруканне на спартовым ды ване, а другі — на асфальце з «амонаўцам»?

Тут нехта мне зноў заўважыць, маўляў, нічога сабе гульня, калі потым за ўдзел у ёй, можа, давядзецца змарнаваць ладную частку свайго маладога жыцця за кратамі?

Каб давесці, што адно зусім не прярэчыць другому, я дазволю сабе згадаць уласны досвед з маладосці. Прыкладна ў твая свае гады, ў якія сённяшнія лідэры моладзевага супраціву запар адзін за адным адбываюць ладныя тэрміны турэмнага зняволення, я ўжо быў кандыдатам у майстры спорту па спартовым турызме. Апошняя азначала, што мне афіцыйна было дазволена выпраўляцца ў найскладаня вандроўкі па гарах. Чым я, натуральна, і карыстаўся, зусім не зважаючы на тое, што аднойчы магу адтуль увогуле не вярнуцца (як не вярнулася колькі мне добра знаёмых хлопцаў і дзяўчат). Заўважу, гэтая магчымасць невяртання не трымалася хоць якой высокай універсальнай ідэяй, кшталту незалежнасці, свабоды ці дэмакратыі, а толькі звабай самой гульні.

Дарэчы, палітыка, якая пачынаецца з гульні, для некаторых сённяшніх маладых беларусаў, напэўна, таксама станеца справай на ўсё жыццё. Толькі не трэба на падставе адзінкавых выпадкаў рабіць залішніх абагульненняў. У падлеткавым узросце амаль усе пішуць вершы, аднак хіба адзінкі з іх абяруць літаратуру сваёй прафесіяй, а сапраўдным паэтам, можа, і ўвогуле ніхто не станеца.

Карацей кажучы, сваімі развагамі я ўсяго толькі хачу сказаць, што моладзевы палітычны супраціў зусім не адэкватны, так бы мовіць, «даросламу». І паколькі сутва моладзевага супраціву карэніцца не ў палітыцы, а ў гульні (хай сабе і та

кой сур'ёзнай, як гульня ў свабоду), я не спяшаўся б залічваць моладзь да паўнаwartасных палітычных актораў. Таму хацелася б засцерагчы ад залішніх спадзяванняў тых публіцыстаў і аналітыкаў, якія, абапіраючыся на растыражаваная незалежнымі медыямі паведамленні пра арышты, флэш мобы, пікеты, петыцыі і г. д. і да т. п., робяць высновы аб моладзевым супраціве як аб рэальнай палітычнай сіле. І сёй той ім лёгка дае веры, маўляў, калі моладзь зыніцыявала рэвалюцыі ў Югаславіі, ва Украіне і шмат дзе яшчэ, дык чаму яна не можа зрабіць нешта падобнае ў нас?

Ну, па першае, гэта яшчэ, як кажуць, пытанне, наколькі сапраўды вызначальнай была роля моладзі ў тых рэвалюцыях. А па другое... Кожны прыклад з іншай сітуацыі сведчыць, што ўвогуле гэта магчыма, аднак ён зусім не сцвярджае, што гэта магчыма ў нашай сітуацыі.

Зрэшты, зусім не аналіз палітычнага фармату моладзевага супраціву істотны для гэтых маіх развагаў, а менавіта тое, з чаго яны пачыналіся. Таму я хацеў бы паўтарыць сваю пачатковую канстатацыю. Малады чалавек як паводле сваёй прыроды (акумулятар сексуальнага), гэтак і паводле свайго прызначэння (агент будучыні) а ргіогі непалітычны чалавек. І сутнасна ў ім нічога не мяняецца з таго, што ён, патрапіўшы ў палітычны дыскурс, нейкі час актыўна гуляе ў палітыку... Будзем памятаць: ён проста гуляе.

Ну і апошняе, вельмі неабходнае перадусім мне самому, каб паразумецца з палітызаваным чытачом, для якога дамінантнае тут слова «гульня», відаць, зніжае вартасць моладзевага супраціву, даўно сінанімічнага такім пафасным слоганам, як «жыве Беларусь», «незалежнасць Бацькаўшчыны», «змаганне за Свабоду» і г. д.

Найперш заўважу, што гульня (не блытаць з за бавай) — рэч куды больш сур'ёзная і важная, чым хоць якое змаганне. Бо толькі праз гульню (у самых розных яе праявах) магчымае тварэнне культуры, а значыць і тварэнне чалавека як чалавека. Да таго ж у сваіх немудрагелістых развагах я зусім не маю на меру пазбавіць моладзевы супраціў ні гераічнага, ні патрыятычнага чыну, а толькі — палітычнага. Да рэчы, з гэтага вынікае, што, залічваючы пратэста выя акцыі моладзі на рахунак палітычнай апазіцыі, мы засланяем ад свайго бачання яе сапраўдны маш таб, рэальная велічыня якога мусіла б вылічвацца паводле формулы: агульны палітычны капітал мінус моладзевы супраціў.

Валер Карбалевіч: *Моладзевы супраціў стаў ся заўважнай падзеяй палітычнага і грамад скага жыцця. Але з іншага боку ёсць і масавая афіцыйная арганізацыя моладзі БРСМ. То бок, моладзевая асяроддзе гэтак жа расколатае, як і ўсё грамадства. Дык ці ёсць нейкія асаблівасці, якія адрозніваюць моладзь у палітычным сэнсе ад астатняга грамадства?*

— Безумоўна ёсць. Бо маладыя людзі паходзяць з цалкам іншага свету, чым людзі больш сталага веку, што сфармаваліся ў савецка камуністычнай рэзервацыі. Дык чаму тады, заўважыце вы, моладзь масава не пратэстуе супраць сістэмы, якая заста лася тут з эпохі іхніх бацькоў і дзядоў?

Бадай таму, што ёй тут не так ужо і дрэнна. За апошнія гады колькасць студэнтаў падвоілася. Стыпэндый, хай невялікія, але плацяць. У краіне практычна няма беспрацоўя. А для найбольш ініцыятыўных не закрытая дарога ў замежжа.

Дарэчы, пра моладзевую эміграцыю. Апазыцый нья палітыкі вельмі любяць згадаць, што паводле нейкіх сацыялагічных апытанняў каля 70% моладзі

хоча з'ехаць з краіны, каб гэтым падкрэсліць не абходнасць змены ўлады. Але калі б сацыёлагі правялі апытанне, чаму маладыя людзі імкнуцца за мяжу, дык сярод прычынаў адсутнасць дэмакратычных правоў і свабодаў амаль напэўна была б на адным з апошніх месцаў. Малады чалавек ужо адно з прычыны сваёй маладосці цалкам на туральна імкнецца пабачыць іншыя краіны. Да таго ж у многіх з тых краінаў ёсць нашмат больш магчымасцяў для паўнаважнай самарэалізацыі, чым на бацькаўшчыне. Але хто, акрамя зрэпрэсаваных моладзевых лідэраў, едзе туды па свабоду?

Валер Карбалевіч: *Тады чаму вы кажэце, што моладзь прадстаўляе ўжо іншы свет? Калі праблема свабоды для маладзёнаў не з'яўляецца галоўнай, дык яны прадстаўнікі той самай савецкай камуністычнай рэзервацыі. Хоць і адрозніваюцца ад савецкага чалавека тым, што ведаюць розныя мовы, камп'ютар, ездзяць за мяжу, але светапоглядна застаюцца ў мінулым.*

— Мы залішне абсалютызуюем палітычную складовую сучаснага жыцця. І з гэтага робім шмат памылак у аналізе яго ўнутраных працэсаў. Калі я кажу пра розныя светлы, дык найперш маю на ўвазе не іх ідэалагічную, а тэхналагічную рознасць. Сучасная беларуская моладзь фармуецца ў эпоху спажывецкага рынку, і яна найперш імкнецца быць тоеснай сваёй эпосе. Гэта значыць: мець прэстыжную працу, катэдз, машыну, адпачынак на вядомых курортах і да таго падобнае. І гэта для яе галоўнае, а дэмакратычныя каштоўнасці — факультатывы: могуць быць, а могуць і не быць.

Разам з тым, спажывецкая эпоха спараджае і сваіх антаганістаў. Гэта імі поўняцца шэрагі антыглабалістаў, розныя дабрачынныя ды гуманітарныя арганізацыі і, натуральна, беларускі мо

ладзевы супраціў, які ў дадатак мае яшчэ і такую вабу, як нацыянальнае адраджэнне краіны.

«Свабода. Беларуская газета»: Што б вы параілі маладому, дэмакратычна заангажавану маладому беларусу?

— Маладосць — гэта ўнікальная цывілізацыя. Яна радыкальна адрозніваецца ад цывілізацыі дарослых. Бо толькі ў маладыя гады чалавек можа жыць напоўніцу самога сябе. Потым гэтую «поўніцу» абмяжуюць сям'я, дзеці, кар'ера, грошы. Таму найперш любому маладому чалавеку я б параіў максімальна скарыстацца сітуацыяй маладосці, мець шмат сяброў (і сябровак), забаваў, вандровак ды самых розных авантураў. І яшчэ, бяспрэчна, накружаць сябе ведамі. Бо сёння толькі накружа насць ведамі дае магчымасць адэкватна адказаць на выклікі сучаснага свету.

Натуральна, тут мне ніяк не абмінуць праблему грамадзянскай пазіцыі. Напэўна, гэта добра, калі малады чалавек яе мае, а тым больш, калі ён за яе актыўна змагаецца. Разам з тым, будзем памятаць, што кожнае змаганне — гэта няпоўнае жыццё, гэта абсяканне жыцця да памераў змагання. Як і памятаць, што кожны змагар — гэта заўсёды хоць трохі ды скалечаны змаганнем чалавек. Нават калі гэта змаганне за вартыя яго каштоўнасці свабоды і незалежнасці. І таму я параіў бы дэмакратычнай моладзі, якая нават разумеючы згубу змагання, не пакідае «барыкадаў», скарыстацца наступнай формулай: адзін дзень на тыдзень мы змагаемся за свабоду, а ўсе астатнія жывём напоўніцу. Каб хоць збольшага скампенсаваць гэты згублены на змаганне дзень.

Аляксандр Коктыш: Вы ўжо шмат год назіраеце і публічна ацэньваеце дзеянні беларускай дэмакратычнай апазіцыі. Якой яна вам бачыцца сёння?

— Напэўна, тут вы маеце на ўвазе перадусім палітычную апазіцыю, якая публічна прадстаўлена партыямі, рухамі, рознымі ініцыятывамі ды акцыямі... Пакуль яе найбольшы здабытак — гэта тое, што яна ёсць. Так, палітычная апазіцыя сёння скукожаная, стомленая, зганьбаваная, зрэпрэсаная і да т.п., але яна ёсць, і гэта неверагодна істотна. Урэшце, яе наяўнасць — гэта адзінае, што нас звязвае з палітычным кантэкстам XXI стагоддзя. Калі паноўнай уладзе ўзбрэндзіць канчаткова выштурхнуць палітычную апазіцыю з публічнай арэны, мы будзем татальна пазбаўленыя сучаснасці ў яе палітычным вымярэнні.

Але акрамя «афіцыйнай» апазіцыі ў краіне ёсць яшчэ і грамадзянская апазіцыя. Гэта сотні тысяч разасобленых міжсобку людзей, пра якіх амаль нічога невядома, акрамя таго, што яны ёсць і хочуць жыць не толькі добра, але і па людску. Звычайна пра гэтую грамадзянскую апазіцыю не згадваюць і яе самастойную наяўнасць не аналізуюць, бо па старой завяздзёнцы яна класіфікуецца ўсяго толькі як электарат палітычнай апазіцыі. Але гэта ўжо даўно не так. Тыя ж мізэрныя рэйтынгі «афіцыйнай» апазіцыі сведчаць, што грамадзянская апазіцыя яе не падтрымлівае. Інакш кажучы, палітычная і грамадзянская апазіцыі існуюць сёння паасобку, амаль не стасуючыся між сабой. Што праўда, на прэзідэнцкіх выбарах грамадзянская апазіцыя пераважна галасуе за кандыдатаў ад палітычнай апазіцыі, але адно таму, што не мае іншых варыянтаў.

На маё, вельмі спрэчнае, меркаванне, толькі гэтая, грамадзянская апазіцыя, калі ёй дапамагчы агучыць сваё мноства і згуртаваць вакол нейкіх актуальных для яе ініцыятываў, можа стацца асноўным складнікам будучых пераменаў.

Уладзімір Сіўчык: Вельмі паважаю ўсіх прадстаўнікоў беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі, але мне здаецца, яны далёкія ад тых рэальных праблемаў, з якімі сутыкнулася беларускае грамадства ў цэлым і беларускія палітыкі ў прыватнасці. Нашыя інтэлігенты мне нагадваюць тых індзейцаў з вядомай паказкі, што шукалі прычыну знікнення бізонаў у чым заўгодна, толькі не ў экспансіі «белых», якія вынішчылі гаспадароў прэрыі... Тое самае і з Пазняком, якога крытыкуюць усе, у тым ліку і сп. Акудовіч, але які не мае абсалютна ніякага дачынення да «адстрэлу бізонаў» у нашай краіне. Калі ў беларускага грамадства хопіць сілаў вырвацца з акупацыйнага поля расійскай імперыі, то, натуральна, нашая дзяржава будзе «спрэс беларускай». Іншая рэч, што гэты працэс не аднаго дзесятка гадоў, і ніякія іншыя сферы ўплыву, кшталту глабалізацыі, гэтаму працэсу перашкодзіць не змогуць. Разам з тым, калі беларуская эліта не здолее адэкватна асэнсаваць, у якім стане знаходзіцца грамадства, то можа знікнуць уся нашая нацыя.

— У сваю чаргу (і не толькі дзеля рытуальнай ветлівасці) хацеў бы выказаць сваю павагу нашым нацыянальна заангажаваным палітыкам. У тым ліку і сп. Сіўчыку, да якога стаўлюся з пашанай з той пары, калі ён разам з Юры Хадыкам (яшчэ адзін, вельмі паважаны мною нацыянальна з'арыентаваны палітык) знясільваў сябе ў пастарунку вялікай галадоўкай. У неверагодна складаных умовах беларускія палітыкі, і найперш Зянон Пазняк, зрабілі шмат, вельмі шмат. Шкада, што пры гэтым у іх амаль нічога не атрымалася. Але ці менавіта іх дзейнасць непасрэднай таму прычынай? Адноўчы Фрыдрых Ніцшэ заўважыў: «Калі мы не налавілі рыбы, дык, можа, у гэтым няма нашай віны. Мажа, там проста не было рыбы?» У сваіх аналітыках я ўласна і хачу паказаць, што нацы

янальна заангажаванья палітыкі лавілі там, дзе «не было рыбы», прынамсі той, якую яны хацелі злавіць. Адсюль і вядомы вынік.

У вашых развагах ёсць яшчэ адзін момант, на які хацелася б звярнуць увагу. Маўляў, крытыка Зянона Пазняка дарэмная, бо не ён вінаваты ў тым, што здарылася, а нехта іншы... Але як на мой розум, дык ужо даўно пара было б развітацца з уяўленнем, быццам «нашыя» палітыкі харошыя, а «не нашыя» — дрэнныя. Кішэні кожнага палітыка (і «нашага», і «не нашага») бітма набітыя «вердэнамі», «асвенцымамі», «гулагамі», «хірасімамі», «курапатамі», «халакостамі» і г.д. і да т.п. — не кажу чы ўжо пра безліч больш дробнага паскудства. І таму грамадства ўсімі магчымымі сродкамі (і найперш праз СМІ) проста абавязанае не стамляючыся «біць і біць палітыкаў па руках», каб у тых нават думкі не ўзнікала выцягнуць што кольвек хай сабе і з самай маленькай кішэнькі. Не станем забывацца, што тыя паліткурдупелі, якія толькі ў XX стагоддзі знішчылі дзiesiąткі і дзiesiąткі мільёнаў ні ў чым не вінаватых людзей, для кагосьці таксама былі «нашымі»... Не той палітык харошы, які «наш», а той, каму грамадства не дазволіла залішне глыбока «засунуць руку ў кішэню», каб выхапіць адтуль чарговую бяду для паспалітага людства.

Марына Бяляцкая: *Беларусь у сваёй гісторыі ніколі не была той самастойнай краінай, пра якую так любяць шмат казаць нацыянальна заангажаваныя гісторыкі, палітолагі, філосафы. Чамусьці яны ніяк не могуць зразумець, што адлік часу на шай рэспублікі трэба распачынаць не з нейкай там гістарычнай пары, а з таго «статус кво», што склалася ў нашым грамадстве на гэты час.*

— Што да першай часткі вашага выказвання, дык тут мне цяжка з вамі пагадзіцца, калі мы

залішне не станем чапляцца за сённяяшнюю на зву краіны (Беларусь). Вы ж напэўна не ставіце пад сумнеў наяўнасць «элемента самастойнасці» ў старажытнай гісторыі сучасных Чэхіі, Венгрыі, Польшчы, Літвы... Але ў прынцыповым плане Беларусь ад іх нічым не адрозніваецца. За сваю тысячагадовую летапісную гісторыю гэтая прастора, цяпер пазначаная словазлучэннем Рэспубліка Беларусь, ведала самыя розныя формы «самастойнасці»: Полацкае княства, ВКЛ, Рэч Паспалітая, БНР і, калі заўгодна, БССР... Між іншым, як быццам недарэч на казаць пра нейкую самастойнасць БССР, калі без згоды Масквы на Беларусі нельга было ні газету распачаць, ні свінарнік пабудаваць. Але давайце паглядзім на сітуацыю з іншага боку. Вось ужо колькі гадоў існуе суверэнная Рэспубліка Беларусь, і існуе як суверэнная без асаблівых зменаў на тым самым адміністрацыі эканамічным і сацыяльна культурным падмурку, які быў створаны сямідзесяцігадовым функцыянаваннем БССР. Гэта ж пра нешта кажа — і як для мяне, дык пра нешта вельмі істотнае ў праекцыі на «самастойнасць»...

А вось што да другой часткі вашага выказвання, дык тут, магчыма, і не наўпрост, але я з ім пагаджаюся...

Большыня нашых палітыкаў ды інтэлектуалаў лічаць, быццам тая Беларусь, якую мы маем сёння, гэта толькі руіны каланізацыі, камунізацыі, капіталізацыі і да т.п., на якіх адно некалі ў будучым магчыма зладзіць спраўны Беларускі Дом (на туральна, што кожны з іх прапануе свой план гэтай забудовы). Іншымі словамі, амаль усю папярэдняю хадку падзеяў на Беларусі яны ўспрымаюць як суму скажэнняў яе нейкай сапраўднай гісторыі. Я ж са свайго боку не даю веры такому падыходу, бо схільны лічыць усе нашыя ранейшыя паразы,

акупацыі, генацыды і г.д. не скажэннямі гісторыі, а самой гісторыяй, аднолькава сапраўднай і адноль кава нашай, як і нашыя перамогі, здзяйсненні ды дасягненні. Таму для мяне тая рэальная Беларусь, якую мы сёння маем, выяўляецца не руінамі ла кальных дэфармацый, а плёнам усёй тысячагадо вай (як мінімум) гісторыі гэтай прасторы.

А той, хто не дае веры тысячагоддзям, ніколі не прыўлашчыць сучаснасць.

Аляксандр Коктыш: *Вы раней казалі, што ідэальнай Беларусі нам ужо не пабудоваць. Але ці ёсць у нас шанцы пабудоваць сваю нацыянальную дзяржаву?*

— Дзяржаву мы ўжо маем, але пакуль яе насельнікі не з'яднаюцца ў пэўную цэласнасць, якую яны самі стануць лічыць нацыяй, да той пары лёс гэтай супольнасці будзе заставацца пад пытаннем. Бо калі дзяржава не абапіраецца на нацыю, яна ў любы момант можа стаць ахвярай моцнай палітычнай волі знадворку ці знутры самой сябе. Не кажучы ўжо пра тое, што тады яе лёгка можа пабурыць і самы невялічкі геапалітычны землятрус. І хаця ў гэтым сэнсе падставаў для аптымізму ў нас як быццам і не шмат, але я не схільны залішне занурвацца ў скруху. І вось чаму: усё болей людзей, асабліва сярод рускамоўных, нарэшце пачынае прачынацца ў Беларусі і вызнаваць сваю краіну, як уласную каштоўнасць.

Гэта добрая тэндэнцыя. Яна мне падабаецца яшчэ і таму, што мае натуральнае паходжанне. Я ўжо даўно зразумеў, што, па вялікім рахунку, нацыі ствараюць не палітыкі, а прырода. Нацыі як дрэвы самі вырастаюць з той зямлі, дзе іх пасеяў вецер гісторыі. І растуць ціха, неўпрыкмет, каб аднойчы нехта схамянуўся: глядзі, што вырасла!